

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2011 SAUSIO 8 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 2 (6)

TRYS KARALIAI

tyliai krenta sausio snaižės
violetiniais šešėliais
brenda tamsios figūrėlės
jas turbūt kažkas pabaidė

ir snieguos palikus brydei
iškeliavusių į naktį
žiburėlis baigia degti
temstančių laukų tolybėj

pažiūrėk į šitą vaizdą:
negyvenama vietovė
bet iškyla kaip šventovė
nušviestas ugnim Apvaizdos

dauboje bažnyčių miestas
tartum vaiko susapnuotas
upėje įšalęs luotas
nei srovės nei rankų liestas

švento laiko amžinybėj
šiąnakt visas miestas dega
atima piliečiams regą
miesto degančio didybė

ta žara toli regėti
einančiam į juodą naktį
ji neleidžia jam apakti
ji neleidžia išprotėti

giliame danguj žvaigždėlė
rodo kelią keliauninkui
šitiek amžių ryto linkui
virpa tavyje ugnelė

tyliai krentant snaižėms šalant
tik tylą aplinkui spengia
taip tylu tarytum žengia
į tave kažkas be galo

Aidas Marčėnas

Trys Karaliai Vilniaus senamiestyje.

G. Bartuškos nuotr.

K † M † B †

Šiuo laiku, po sumos, jaunimas, persirengęs Trimis Karaliais (kartais su „karaliais“ eina dar ir „angelas“) rengia eisenas, lanko sodžius, aplankyti namų duris žymėdami raidėmis K † M † B †. Taip pat nešama didelė žvaigždė, skambinama varpeliais bei giedamos kalėdinės giesmės (populiariausia – „Sveikas, Jėzau Kūdikėli“).

Senovėje tokiose procesijose dalyvavo ir dvylikos jaunuolių grupė – „dvylika bernelių“. Apšvilkę raudonomis kelnėmis ir išvirksčiais švarkais, jie rankose laikydavo botagus, skambindavo varpeliais bei garsiais šūksniais keldavo triukšmą, taip vaikydami blogį.

Yra žinoma, kad XX a. „karaliai“ dažniausiai turėdavo vietos parapijos klebono, kai kur ir savivaldybės išduotus pažymėjimus, liudijančius, kad jie nėra apgavikai. 1934 m. Vilniaus miesto magistratas buvo išdavęs net 63 tokius leidimus.

Kilmė

Trijų Karalių šventė vyksta sausio 6 dieną. Šv. Mato evangelijoje randame, kad „Jėzui gimus Betliejū karaliaus Erodo dienomis, štai atkeliavo į Jeruzalę išminčiai iš Rytų šalies ir klausinėjo: ‘Kur yra

gimusių Žydų karalius? Mes matėme užtekant jo žvaigždę ir atvykome jo pagarbinti’ <...>. Išklause karaliaus, išminčiai leidosi kelionėn. Ir štai žvaigždė, kurią jie matė užtekant, traukė pirma, kol sustojo ties ta vieta, kur buvo kūdikis. Išvydę žvaigždę, jie be galo džiaugėsi. Įžengė į namus, pamatė kūdikį su motina Marija ir, parpuolę ant žemės, jį pagarbino. Paskui jie atidengė savo brangenybių dėžutes ir davė jam dovanų: aukso, smilkalų ir miros“ (Mt 2, 1–12).

Užrašas „K † M † B †“ simbolizuoja Trijų Karalių vardus (šventieji Kasparas, Merkelis ir Baltazaras), kryžius – Išganymo ženklą, o trys kryžiai – Švenčiausiąją Trejybę. Taip pat šis užrašas reiškia, jog Trys Karaliai pakvietė žmones išpažinti krikščionišką tikėjimą.

Kalėdų laikotarpio katalikiškojo jaunimo liaudies pamaldumo praktika Lietuvoje jau žinoma nuo jėzuitų veiklos Vilniuje pradžios (1568 m.).

Trimis Karaliais baigiasi liturginis Kalėdų laikas, bet mūsų bažnyčiose, laikantis senos tradicijos, galima laikyti prakartėlę ir giedoti kalėdines giesmes iki vasario 2 d.

Alfonsas Motuzas

Kitame numeryje:

- Vita Aukštuolienė. Modernioji šeima.
- Jūratė Ivanauskienė. Kitoks B. Brazdžionis.
- Mindaugo Nastaravičiaus eilėraščiai.

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Alfonsas Motuzas. K † M † B †
- 2-as psl. Remigijus Satkauskas. Tautiškumo sampratos tema.
- 3-as psl. S. Lygutaitė-Bucevičienė. Mėnesiena priklauso nuliūdusiems...
- 4-as psl. Išsaugoti kultūrinį palikimą. Pokalbis su M. Girniuviene.
- 5-as psl. In memoriam: Vanda Zaborskaitė.
- 6-as psl. Vidmantas Vitkauskas. J. Lukšos-Daumanto „Partizanai“.
- 7-as psl. Arčio kelionė prasideda Londone. Pokalbis su V. Katiliumi.

TAUTIŠKUMO SAMPRATOS TEMA

REMIGIJUS SATKAUSKAS

Ar ateitininkų S. Šalkauskio ir J. Girniaus tautiško principo supratimai yra aktualūs antrabangiams ar trečiabangiams lietuviams Šiaurės Amerikoje, lietuviams emigrantams Airijoje ar lietuviams pačioje Lietuvoje?

Remigijus Satkauskas

Be abejonės, tai labai svarbus klausimas. Nenoriu kartoti to, ką jau pasakė dr. Petras Kisielius, bet noriu priminti, kad istorinės sąlygos nulėmė S. Šalkauskio filosofijos kūrimą. XIX a. pab. – XX a. pradžioje lietuvių tauta jau buvo tautiškai atbudusi, tačiau dauguma žmonių nebuvo išsimokslinę. Dauguma jų buvo iš kaimo. S. Šalkauskio idėja buvo sukurti filosofiją, kuri pakeltų žmonių dvasinį gyvenimą. Jo šūkis „Visa atnaujinti Kristuje“ buvo papildytas devizu „Visa atnaujinti Kristuje tarnaujant Dievui ir Tėvynei“. Tai reiškė, kad Tėvynę Šalkauskis įsivaizdavo tik kaip Lietuvą. Aš labai gerai suprantu dr. P. Kisieliaus norą, kad mes galime įsivaizduoti tautą kaip vieną Kristaus tautą, tačiau tai būtų visiškai naujos krypties sukūrimas ateitininkijos veiklai.

S. Šalkauskis buvo gyvenimo filosofas. Gyvybė, dvasia ir Dievas jam – trys jėgos, kurios gyvenimą kuria ir suteikia savotišką pavidalą. Gamta, kultūra ir religija yra to paties gyvenimo laipsniai. Tik kultūriniame gyvenime atsiskleidžia žmogaus dvasia visa savo jėga ir didybe. Anot Šalkauskio: „Pati geopolitinė padėtis yra tad apsprendusi lietuvių pašaukimą, būtent: jungti savo tautinėje kultūroje Rytų ir Vakarų kultūras.“ Prof. S. Šalkauskis 1928 metais Ateitininkų Federacijos Vyriausiosios valdybos atsišaukime rašė: „Pirma tautinės gyvybės sąlyga yra ištikimybė tautinei savo individualybei ir susidariusioms su jos išvystymu tautinėms tradicijoms“. Jis toliau dėstė: „Norint siekti tikros kultūrinės dvasinės didybės, yra neišvengiama tai, kas yra tautinis mūsų pašaukimas, einas iš etniškų, geografinių, istorinių, politinių, socialinių ir kitokių sąlygų, padaryti sąmoningai siekiamu mūsų kūrybos uždaviniu“.

J. Girnius savo veikale „Tauta ir Tautinė ištikimybė“ nagrinėjo lietuvių likimą pasaulyje ir siūlė būdus, kaip reikia ją išsaugoti. Nesipriešinimas aplinkybėms ir valstybės negynimas dar nėra didelė nuodėmė, tačiau nebekovoti už savasties išsaugojimą, dieviškumo ženklą savyje, praradus namus ir papulus į priešingą aplinką, jau yra nuodėmė, beveik mirtina. Nutautėjęs asmuo sutapatinamas su mirusiu. Lietuvis pagal kilmę, bet

neatliekantis ar blogai atliekantis bendruomeninius lietuvių ritualus tampa nebelietuviu ir yra nepageidaujamas bendruomenėje.

Tačiau J. Girnius, kaip ir S. Šalkauskis, aiškiai pasisakė prieš geto kūrimą: „Gyventi lietuvišką kultūrą nereiškia vien joje užsiskleisti nesidomint plačiu kultūriniu gyvenimu kraštuose, kuriuose įsikūrėme. Užsidarydami gete, neišvengiamai suskursime“.

Atrodo, kad J. Girnius buvo lyg ir vienas iš pirmųjų filosofų, bandęs kurti lietuvių tautos diasporą. Šis terminas neseniai pasirodė ir „Draugo“ laikraštyje, kuriame buvo įdėtas pokalbis su Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministru Audroniumi Ažubaliu. Jis kalbėjo apie diasporinę valstybę ir „Globalios Lietuvos“ kūrimo strategiją. „Globali Lietuva“ – lietuvių tautos užsienyje ir Lietuvos valstybės ryšio, pagrįsto pagarba ir partneryste, išlaikymo strateginis planas. Jo tikslas – šiuolaikiniame pasaulyje sudaryti sąlygas ir sukurti prielaidas stiprinti lietuvišką tapatybę ir užsienio lietuviams įsitraukti į Lietuvos politinį, ekonominį, kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą, prisidėti prie Lietuvos gerovės, pažangos ir nacionalinių siekių plėtros. Turime suvokti, kad esame diasporinė valstybė ir kad visuomet buvome“.

Ką gi reiškia šis iš graikų kalbos kilęs žodis „diaspora“? „Diaspora“ apibrėžiama kaip kolektyvinis prievartinis religinės ir(ar) etninės grupės išsisklaidymas, dažnai lydymas negandų, turinčių politinę prigimtį. Taip pat diasporai yra svarbi kolektyvinė atmintis, perduodanti istorinius faktus, paspartinusius išsisklaidymą. Kolektyvinė atmintis perteikia ir kultūrinį paveldą, dažnai religinio turinio. Vienas svarbiausių veiksnių, kalbant apie diasporą, yra grupės valia perduoti savo paveldą tam, kad išsaugotų savo identitetą, nesvarbu, kad ir koks būtų integracijos lygis. Mažuma pradeda vertinti savo kultūrą labiau už gyvenamosios šalies kultūrą. Vienas geriausių pavyzdžių – žydų tauta, kuri sugebėjo išsilaikyti per amžius išsisklaidžiusi po visą pasaulį, neturėdama savo valstybės. Kitas, priešingas pavyzdys – arabai, kalbantys tik viena ar dviem kalbomis, bet gyvenantys skirtingose valstybėse.

Taigi iš Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro komentaru mes galime suprasti, kad Lietuva pripažino lietuviškos diasporos egzistavimą, tuo pačiu ir išeivijos svarbą. Trumpai noriu pakalbėti apie išeiviją, nes, mano manymu, išeivijos ateitininkai turi skirtingus savo veiklos tikslus.

Noriu pasidalinti kai kuriomis mintimis iš 1973 metais Čikagoje išleistos žinomo išeivijos veikėjo Stasio Barzduko knygos „Lietuvis savo tautoje, valstybėje, bendruomenėje“, skirtos lietuviškų mokyklų vyresniųjų klasių mokiniams. Antanas Maceina skiria tris išeivių rūšis: kolonistų, duoneliautojų ir pabėgėlių (tremtinių). Turėda-

mas dvi tėvynes, kiekvienas lietuvis svetur taip pat turi būti dvikalbis ir dvikultūris. Jau 1934 metais A. Maceina knygoje „Tautinis auklėjimas“ rašė: „Kalba yra ryškiausias tautiško ženklas <...> kalboje tauta įkūnija savo pasaulio suvokimo būdą, savo pažiūras į daiktus, savo istoriją, žodžiu, savo individualybę <...> Tautinė kalba yra tautos siela: kol ji gyva, tol gyva ir tauta. Ir priešingai, nykstant kalbai, nyksta ir tauta“. Šitaip auklėti dipukai, atvykę į naują kraštą po Antrojo pasaulinio karo, susidūrė su senųjų išeivių nutautėjimu ir visai kitokiu lietuviškumo suvokimu, kai lietuviu save vadino ir lietuviškai jau nebekalbantis asmuo. Jie aktyviai kibo į darbą ir atgaivino nutautėjusią išeiviją: įsijungė į senas papapijas, statė naujas bažnyčias, kūrė organizacijas ir t. t.

Iš Stasio Barzduko knygos galima suprasti, kad po kelių dešimtmečių gyvenimo svetur imta kalbėti apie skirtingą tikrovę. Svetur gimusio jau negalima laikyti nei išeiviu, nei ateiviu, nes gimtasis kraštas jam iš tikrųjų yra savas kraštas. Jame – jo gyvenimo šaknys. Tėvų kraštas tėra jam tik antroji, ta tolimoji, Tėvynė. Tremtinio vaikas juk nebėra tremtinys. Girnius suprato savo kaip išeivio būties dramą: „Mes negrįšime Lietuvon, bet grįš jon mūsų kūriniai“.

Dar kitaip išeivijos tautiškumą nagrinėjo kun. Feliksas Jucevičius savo knygoje „Tauta tikrovės ir mito žaisme“, išleistoje 1970 metais Putname, Connecticute, kuri tuo metu, atrodo, nebuvo atitinkamai įvertinta. Norėčiau pacituoti keletą jo minčių, kurios šiuo metu darosi vis aktualesnės.

„Tauta miršta ne tuomet, kai jos nariai nebekalba viena kalba ar praranda savo tėviškes, ar savo rasinius bruožus, bet kai jie nebesugyvena. Kol valia gyventi, sugyventi ir bendradarbiauti išlieka gyva, tai išlieka gyva ir tauta. <...> Ne teritorija ir kalba užtikrina tautai vieningumą, o sugyvenimas. Klasikinis pavyzdys, kaip tauta be teritorijos gali sugyventi, yra žydų tauta. <...> Jei norime, kad išeivija užsitikrintų ateitį, tai mes turime rimtai persvarstyti lietuvių filosofiją, ir tai ne praeities, o mažiausiai kokių porą šimtmečių ateities perspektyvoje. Mums reikia rimtai skaičiuoti su faktu, kad lietuvių kalbos mokėjimas išeivijoje mažės, o ne didės. Jei pirmoji karta dar kalbės lietuviškai neblogai, tai antroji – mažiau, o trečioji – tai klausimas, ar iš visa bekalbės. <...> Jei norime, kad ateinančios kartos prisikeltų, tai mes turime pakeisti savo galvojimą. O tai padarysime tik tuomet, kai lietuvių filosofiją remsime ne romantiniu nacionalizmu, o realiosios tautybės principais. <...> Lietuvių tautą sudaro ne tik lietuviškai kalbantieji, kiek lietuviškai galvojančieji. Lietuva yra ne tik anas mažytis plotas prie Bal-

Nukelta į 8 psl.

Ateitininkijos šimtmečio šventė Čikagoje.

Jono Kuprio nuotraukos

STASĖ LYGUTAITĖ-BUCEVIČIENĖ MĖNESIENA PRIKLAUSO NULIŪDUSIEMS...

VIENAS ESI

Vienas
Esi priešais rudenį,
Priešais
Trumpam nušvitusią dieną.

Magiška jos erdvė
Plečias ir plečias.
Plieskia šviesa
Ir akina.

Tu lauki,
Kol tuščioje erdvėje
Kažkas pasirodys.

Dar nežinai,
Kad šito rudens
Šviesa
Jau nieko
Nebeapšviečia.

NAKTĮ ŽVAKĖ ŠVIESESNĖ

Ilgas
Tavo gyvenimas
Prasivėrė
Nei sunkūs šventovės
Vartai.

Pačioj
To gyvenimo gilumoj
Plazdėjo
Žvakės liepsnelė,
Visą naktį
Apšviesdama
Liūdną
Šventojo veidą.

* * *

Ramūs ir ilgi
Lapkričio vakarai
Jau ateina.

Vis gilyn šuliniai.
Upių duburiuose
Neatsispindi niekas.
Vis tylin tavo žodžiai.

Lapkričio vakarais
Lengva užmiršti
Viską,
Kas žemiška.

Tik meilė
Yra sunki.
Sunkesnė nei išmaldos grašis
Ant vėjų sužvarbusio
Girto pavargėlio delno.

* * *

Tyliam akligatvy
Nuo medžių
Nukrenta lapai.
Jie blyksi
Akligatvio valkose
Tarytum gėstančios žvaigždės.
Aukštajam skliaute
Debesys išsisklaido,
Ir nakties
Tuščioje erdvėje
Tykiai
Atsiveria
Niekas.

TYKŲ VAKARĄ, SKLEIDŽIANTIS ŽIEDUI

Juodvarnis
Sklando
Virš tavo galvos
Nenujausdamas,
Kad šį vakarą,
Vėjui nutilus,
Išsiskleidus
Šeivamedžio žiedui,
Tu esi nemirtingas.

MĖNESIENA PRIKLAUSO NULIŪDUSIEMS

Kai iš visų pusių
Apsupa liūdesiai,
Sakau tau:
Klausykis – jau nebelyja.
Sakau tau:
Kokie balti ir lengvi
Debesys vasaros naktį.

Dar sakau:
Tuoju patekės mėnulis.
Bet nebijok mėnesienos.
Ji mūsų.
Ji visados
Bus mūsų.

ERŠKĖTROŽIŲ KRŪMAS KEROJA

Jau pradeda vėtra kilti,
Jau lekia laukais rudeniniais.

Ir užneša užneša smiltys
Visus, kurių išsigyniau.

Ir tuos, kurių meilės laukiau,
Jau užneša laiko plėnys.
Padangėj liūdnei ir nejaukiai
Rusena žvaigždynai. Tu vienas.

Erškėtrožių krūmas keroja
Tas pats vakare ir iš ryto.
Ir jau nekamuoja tas rojus,
Iš kurio esi išvartytas.

VIDURNAKČIO VARPAS

Vidurnaktį, rudenį,
Varpas sunkesnis yra
Nei šviečiant
Pavasario saulei.

Jeį suskambėtų
Dabar,
Šią tamsią
Bauginančią valandą,
Atsimintumei viską:
Kaip meldeisi už mirusius,
Šaukdamas juos atgal,
Nusidėdamas,
Trokšdamas,
Kad malda
Nulėktų į mirusių pusę.
Bet ten
Nuskrido tik paukštis,
O gal tiktai vėjas.

VIDURŽIEMĮ

Viduržiemį,
Sausio mėnesį,
Saturnas
Neilgai vakarais
Tespindės
Vandenio žvaigždyne.

Tu esi tamsoje.
Pro neuždegtą
Gatvės žibintą
Tu eisi tamson.
Ir kuo meilė bus toliau
Nuo tavęs,
Tuo darysis sunkesnė.

Nepajėgsi tikėti
Amžinybės šviesa
Nei mirtingosios moters
Kaltybe.

Net sau negalėsi paaiškinti,
Kur tavo siela,
Kai užgęsta langai
Namuose,
Į kuriuos tu daugiau
Nebegrįši.

Išsaugoti kultūrinį palikimą ir jį paviešinti

Pokalbis su dr. Mirga Girniuvienė, Lietuvių katalikų mokslo akademijos išeivijoje valdybos pirmininke ir Amerikos lietuvių kultūros archyvo (ALKA) vadove

Filosofė ir rašytoja dr. Mirga Pakalniškytė-Girniuvienė yra gimusi Vokietijoje, 1948 m. su tėvais atvyko į JAV, studijavo filosofiją Iliojaus, Pittsburgo universitetuose, 1976 m. apgynė filosofijos daktaro disertaciją University of Pittsburgh. Disertacijos tema – „The Self as Object of Knowledge in Kant's Critique of Pure Reason” („Aš, kaip pažinimo objektas, Kanto 'Grynojo proto kritikoje'”). Filosofiją dėstė Hiramso koledže, Wisconsin universitete, Northeastern universitete ir Bentley koledže. Bostono lituanistinėje mokykloje mokė istorijos ir literatūros. Dirbo Lucent Technologies ir Bell Laboratories: kūrė kompiuterio programas, vėliau perėjo į verslovadą. Išspausdino eilėraščių, išleido knygų vaikams, paskelbė literatūros kritikos, filosofijos straipsnių.

– Pirmiausia – kokia Jūsų filosofinio domėjimosi sritis, kokiais klausimais rašėte ir kokias temas dėstėte? Ar turėjo įtakos filosofijos pasirinkimui Jūsų uošvio Juozo Girniaus filosofija?

– Žmogus, labiausiai paskatinęs mane pasukti į filosofiją, buvo mano Tėvelis. Būdama paauglė, klausydavau jo apmąstymų apie tikėjimą ir religiją. Jis labai atvirai ir laisvai išdėstydavo savo abejones, o aš lankiau katalikišką pradinę mokyklą ir priklausiau ateitininkams, mat Mama buvo tikinti ir du jos broliai buvo kunigai. Ši idėjinė įtampa, manau, ir atvedė mane į filosofiją.

Juozas Girnius padėjo tuo atžvilgiu, kad jis buvo mano Mamos labai gerbiamas. Jai rūpėjo, kad pasirinkčiau „praktišką” mokslą, nors Tėvelis liepė man tuo nesirūpinti. Mama priėmė mano posūkį į filosofiją iš dalies todėl, kad žinojo, jog Juozas Girnius buvo filosofas. Doktorines studijas pradėjus ir susilaukus dviejų dukrelių, buvo sunku. Mano uošvis man labai padėjo, skatindamas mane ir domėdamasis mano darbu.

Mane labiausiai domina klausimai: „Kas yra pažinimas, kur jo ribos?”, „Kas yra tikėjimo į Dievą pagrindas?”, „Kas yra laisva valia ir kaip ji suderinama su psichologijos mokslu; kaip ji suderinama su smegenų mokslu (Brain Science)?” Laimingai patekau į profesorius Wilfrido Sellarso

globą, kuris padėjo suprasti sunkiai įkandamus Immanuelio Kanto tekstus.

Dėščiau modernios filosofijos istoriją (R. Dekarto, D. Hjuimo ir I. Kanto laikotarpi), filosofijos įvadinį kursą ir „Philosophy of Mind”. Įvadiniamame kurse pristatydavau filosofijos raidą nuo senųjų graikų iki I. Kanto, atkreipdama ypatingą dėmesį į racionalistų (empiristų) dialogą metafizikos ir epistemologijos klausimais. Kursas neišvengiamai buvo nukreiptas į man pačiai rūpimus klausimus apie pažinimą, tikėjimą ir laisvą valią.

Rašiau apie epistemologiją Lietuvoje sovietiniais laikais („Lituanus”) ir apie lingvistinės filosofijos priėjimą prie laisvos valios klausimo („LKMA darbai”).

– O kaip tapote vaikų rašytoja? Kokius kūrinius rašote ir ką labiausiai norite mažiesiems skaitytojams papasakoti?

– Augo dvi dukrelės, Žara ir Rikantė. Mudu su vyru Ramūnu jas auginome lietuviškoje dvasioje. Deja, neturėjome daug vaikiškų lietuviškų knygų – tik keletą pasakų rinkinių, gautų iš Lietuvos, P. Mašiotų bibliotekėlę ir keletą knygų vaikams, parašytų išeivijoje. Pradėjau rašyti, kad dukrelės turėtų ką skaityti lietuviškai, nes jos godžiai skaitė.

Parašiau porą eiliuotų pasakų apie lapę, kurios buvo įtarpintos „Eglutėje”: „Lapė ir be uodegos graži” ir „Kas šoks, kas nešoks, bet laputė tikrai šoks”. Norėjau perteikti lietuviškose pasakose randamą lietuvišką požiūrį apie žmones, kuriuos galima lengvai apmulkinti.

Esu parašiusi tris knygas apie dvi seseris, Birutę ir Danutę: „Paslaptis parduotuvėje”, „Senjojo bokšto paslaptis” ir „Dingusio gintaro paslaptis”. Man pačiai labai patinka paslaptys, todėl ir parinkau šį žanrą. Norėjau atkurti jaunystėje patirtą džiaugsmą, žaidžiant gatvėje su draugais. Vengiau aiškinti ar mokyti apie draugystę. Vėčiau norėjau, kad ši draugystės samprata skaitant atsiskleistų savaime, lyg būtų autentiškai išgyventa.

Vėliau gimė dukrelių vaikai – mano anūkai. Jie dabar turi daug gerų lietuviškų knygų, išgytų iš Lietuvos (nors vis dėlto nepakankamai). Tačiau jiems dar besimokant skaityti, trūko gerų vaikiškų knygų, kurias būtų galėję patys skaityti. Sukūriau pasakas, susidedančius iš keturių ar penkių sakinų, pvz., „Ona mato”, „Ona ima”, „Ona bara”, „Ona myli”. Kiekvienas sakiny susijęs su dideliu poveikslu, kuriame daug detalių, daug veiksmo. Taip anūkai galėjo mokytis ne tik lietuviškai skaityti, bet kartu lietuviškai kalbėti aiškindami, kas vyksta paveiksluose.

– 2010 m. gegužės mėn. išrinkta nauja Lietuvių katalikų mokslo akademijos išeivijoje valdyba ir Jūs tapote jos pirmininke. Kokios šiuo metu LKMA išeivijoje veiklos kryptys ir kiek yra aktyvių katalikų mokslininkų? Koks ryšys su LKMA Lietuvoje?

– Ryšys su LKMA Lietuvoje paprastas – su pirmininku dr. Pauliumi Subačiumi pasidaliname veiklos užmojais, idėjomis apie būsimą veiklą, atliktais darbais. Gal ateity artimiau bendrausime, bet dabar pakanka savų rūpesčių. LKMA išeivijoje

je tikslas lieka iš esmės toks, koks ir buvo anksčiau: sujungti katalikų pasaulėžiūros lietuvių mokslininkus įvairiose mokslo srityse: siekiant mokslo ir krikščioniškos minties vientisumo, viešinant narių mokslinį darbą, padedant nariams mokslinime darbe.

Nors tikslas lieka toks pat, kaip ir akademijai besikuriant, pasaulis pasikeitė. Šiomis dienomis internetas labai padeda, norint kurti mokslininkų bendruomenę. Internetu galima paskelbti žinias apie mūsų mokslininkų pasiekimus, galima padėti pradedantiems mokslininkams susisiekti su įsitvirtinusiems mokslininkais. Todėl kaip pirmą užsimojimą sukūrėme LKMA svetainę (www.lkma.org).

Kitas žingsnis – sukurti elektroninio pašto bazę, kurią naudojant galėsime pasiekti katalikų lietuvių mokslininkus išeivijoje. Tikslas – elektroninis žiniaraštis apie mūsų mokslininkų darbą. Tuo būdu tikimės suburti visus į vieną grupę, kurių nariai jaus, kad turi bendrus interesus. Tinklalapyje įrašyta maždaug 100 mokslininkų pavardžių, tačiau žinau, kad jų yra kur kas daugiau. Jie aktyvūs savo mokslinėse srityse, tačiau dar negalima apie visus juos galvoti, kaip apie LKMA narius.

– LKMA išeivijoje valdyba vadovauja taip pat Amerikos lietuvių kultūros archyviui (ALKA), įsikūrusiam Putname, CT. Kokie darbai dabar yra reikalingiausi ALKA'oje? Ką per palyginti trumpą laiką Jums pavyko nuveikti?

– Reikalingiausi du dalykai: išsaugoti kultūrinį palikimą (kuris auga) ir padaryti jį kiek galima prieinamesnį.

Norint išsaugoti palikimą, reikia rūpintis, kad temperatūra bei drėgmė būtų optimali (ne aukščiau 70 laipsnių F bei maždaug 30–50 procentų drėgmės). Dėl temperatūros ALKA'oje nėra bėdų, tačiau teko grumtis su drėgme, kol pagaliau pasiekėme reikiamą lygį, kuris dabar išlieka pastovus. Šiuo darbu rūpinasi LKMA išdininkas dr. Ramūnas Girnius (mano vyras).

Turime labai senų ir retų knygų, pvz., knygą, spausdintą 1802 m., „Aušros” laikraščio originalą iš XIX amžiaus antrosios pusės ir pan. Taip pat turime laiškų ir rankraščių, parašytų prieš daugiau negu 60 metų. Reikia rūpintis, kad popierius netrupėtų, kad rašalas neišbluktų. Taip pat turime A. Galdiko, V. Igno ir kitų dailininkų akvarelių bei monotipijų. Reikia rūpintis, kad jų popierius netrupėtų (paveikslų nublukimas negresia dėl ALKA'os muziejuje esančių optimalių apšvietimo sąlygų). Konsultuojamės su dailininke Danguole Kuoliene ir turime veiklos planą, kurį pradėsime vykdyti artimiausiu metu. Svarbiausia – pašalinti ar sulėtinti popieriuje esančios rūgštios cheminės veikimą. Ilgainiui reikės rūpintis archyvų skaitmeninimu. Apie tai esame valdyboje kalbėję, bet dar mažai esame tai darę.

Kad palikimas būtų prieinamas, visų pirma palikimą reikia viešinti. Tam tikslui sukūrėme tris tinklalapius: http://www.lkma.org/alka_archyvai.htm, kuriame įtarpiname sąrašą turimų archyvų ir išsamų jų aprašymą, http://www.lkma.org/alka_muziejus.htm, kuriame aprašyti mūsų meno kūriniai, rankdarbiai ir pan., ir http://www.lkma.org/alka_biblioteka.htm, kuriame aprašyta biblioteka. Visa tai prieinama tinklalapyje <http://lkma.org/alka.htm>, kuris yra LKMA svetainės dalis.

Štai keletas pavyzdžių, kaip archyvų viešinimas padarė juos prieinamus. Įtarpiname smulkų Lietuvos Respublikos Generalinio konsulato Niujorko archyvo aprašymą. Pastoviai gauname elektroninius laiškučius iš žmonių, kurie klausia apie savo prosenelius. Radę užuominą apie gimines Konsulato archyve, jie prašo, kad nuskenuotume

Lietuvos XX a. antrosios pusės humanitarinės kultūros šviesulys – Vanda Zaborskaitė

GEDIMINAS MIKELAITIS

Profesorė Vanda Zaborskaitė – lietuvių literatūros tyrinėtoja, kritikė, pedagogė, vertėja, eseistė; viena didingiausių asmenybių XX a. antrosios pusės Lietuvos humanitarinės kultūros istorijoje. Gimė 1922 m. gruodžio 24 d. Vaškuose (Pasvalio r.), mirė 2010 m. gruodžio 27 d. Vilniuje. 1941 m. įstojo į Vilniaus universitetą. Kai vokiečiai jį uždarė 1943 m., grįžo į Panevėžį mokytojauti, o universitetą užbaigė eksternu 1946 m. ir nuo 1950 m. dėstė Lietuvių literatūros katedroje. Parašė disertaciją apie Maironio „Jaunąją Lietuvą“, bet režimo prižiūrėtojai apginti jos neleido (apgynė vėliau kita tema). 1961 m. atleista iš pareigų ir kartu su kitomis dėstytojomis (Meile Lukšiene, Aurelija Rabačiauskaite) pašalinta iš universiteto už tai, kad jos dėstymas ir pažiūros neatitiko marksistinės ideologijos. 1962–1971 m. ji prisiglaudė Lietuvos istorijos institute. Nuo 1971 m. V. Zaborskaitė – Vilniaus pedagoginio instituto profesorė. Prasadėjus Atgimimui įsitraukė į švietimo reformos darbą, vadovavo Kultūros ir švietimo ministerijos Ugdymo turinio departamentui.

Daugelio kritikos straipsnių, recenzijų, monografijų autorė. Didelio populiarumo sulaukė jos knyga „Eilėraščių menas“ (1968), kurio papildytas leidimas pasirodė 2002 m. autorės jubiliejui. Jubilėjaus proga išleista prof. V. Zaborskaitės knyga „Tarp praeities ir dabarties“, kurioje sudėta rašytojų ir kitų literatūros veikėjų portretai, straipsniai ir recenzijos, interviu, Sąjūdžio metų publicistika.

V. Zaborskaitė tyrinėjo senąją lietuvių literatūrą ir XIX–XX a. rašytojų kūrybą. 1981 m. išleista jos knyga „Prie Lietuvos teatro ištakų – XV–XVIII a. mokyklinis teatras“, 1976 m. „Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime“, 1968 m. monografija apie Maironį (pakartotinis knygos leidimas pasirodė 1987 m.), 1992 m. – knyga „Panevėžio mergaičių gimnazija: Atsiminimai“. Parašė vadovėlius: vidurinėms mokykloms „Trumpa lietuvių literatūros istorija“ (2000) ir aukštosios mokyklos „Literatūros mokslo įvadas“ (1982). Parengė Vinco Mykoliaičio-Putino raštų 8–9 tomus (1999). Sudarė verstinių estetikos ir literatūros teorijos tekstų antologiją „Poetika ir literatūros estetika“ (1978, 1989).

V. Zaborskaitė buvo išugdyta Nepriklausomos Lietuvos: jos gyvenimas bei veikla pažymėti tos epochos idealizmu, ištikimybe dorumo ir teisingumo kelrodžiams, visuomeninės pareigos ir atsakomybės jausmais. Ir kartu – asmeninės gyvenimo prasmės ieškojimu (dar būdama penkiolikametė, parašo laišką prof. V. Mykoliaičiui-Putinui ir klausia, kaip jai prasmingai gyventi ir kokių tikslų siekti). Profesorė kaip asmenybė buvo suformuota krikščioniškos saviugdės, maksimalios savirealizacijos. Itin žavėjosi Stasio Šalkausko raštais, didelį įspūdį darė kasmetinės katalikiškos rekolekcijos, vykdavusios visose mokyklose. Universitete godžiai klausėsi Vinco Krėvės, V. Mykoliaičio-Putino, Vosylius Sezemano, Levo Karsavino paskaitų. V. Zaborskaitė – iš tos tragiškosios rašytojų kartos, kuri buvo pakirsta ir prievartaujama so-

Prof. Vanda Zaborskaitė.

Elenos Tervidytes nuotr.

vietinės okupacijos arba pasitraukė iš Lietuvos: Kazio Bradūno, Vytauto Mačernio, Pranutės Aukštikalnytės, Eugenijaus Matuzevičiaus, Broniaus Krivicko, Mamerto Indriliūno, kurių krikščioniškumas siejosi su kūrybiškumu, laisvės, tiesos ieškojimo dvasia. Ši karta tęsė kultūros tradiciją ir kartu teigė pasaulėjautos naujoviškumą – individualybės herojinio mostu, poetine būties meile, kūrybiškumu kaip žmogaus egzistencijos aukščiausia forma.

Pati profesorė yra pripažinusi, kad norint spausdintis sovietinėje spaudoje, reikėjo prisitaikymo, tam tikrų kompromisų, prikaišiotų marksistinių ideologinių citatų. Bet ieškojo ribos, kad nebūtų pažeisti esminiai tikėjimo dalykai, kaip pavyzdžiui, nagrinėjant Maironio kūrinį, problematika būtų perkelta į visuomeninę plotmę. Pati V. Zaborskaitė krikščionybę vertino kaip „svarbią gyvenimo atramą. Ji atveria plačią dvasinę erdvę ir suteikia daiktams reikiamas proporcijas. Jos šviesoje visokie gyvenimo negerumai ir nesėkmės netenka aštrumo, pasirodo ne tokie svarbūs, nepaliečia esmės. Giluminės ramybės teikia tikėjimas, kad žmogaus gera valia, nuoširdžios pastangos visada susilaukia Dievo paramos ir palaimos; jog net tada, kai žmogui jo padėtis atrodo beviltiška, skendinti kančioje, viskas yra Dievo rankose ir Jo valioje“.

V. Zaborskaitė sugebėjo būti laisva asmenybė

nelaisvės sąlygomis. Okupacijos laikotarpiu ji išlaikė krikščioniškus principus, pagarbą bei toleranciją kitam asmeniui, tam tikrą jos pačios pavadintą krikščionišką socializmą, gynė socialdemokratų politines pozicijas. Vis dėlto labiausiai nenykstantis palikimas glūdi jos knygoje. Pirmiausia ji vertino rašytojus plačiu visuotinio matu, kai matoma visa kultūros perspektyva, kai aprėpiamas kitų kultūrų kontekstas, kai tautiniai faktai susiejami su bendraisiais Vakarų kultūros reiškiniais. O klasikinės dorovinės, visuomeninės kategorijos išvedamos pagrįstos istoriniais, psichologiniais, estetiniais argumentais. Profesorė didžiulias klasikos temas ir pagrindines klasikos kūrėjų kategorijas pirmą kartą sovietinėje Lietuvoje išveda į viešąją orbitą. Tautos kūryba ir jos ugdymo problemos, tautos kultūrinis savitumas, krikščioniškųjų vertybių vertikalė ir jų dramatiškumas gyvenime. Šitie klausimai gretinami nagrinėjant tiek J. W. Goethes, T. Manno, tiek M. Valančiaus, Maironio, Vaižganto, V. Mykoliaičio-Putino kūrybą. Lietuvos kultūrą vertina ne kaip uždara sistemą, o kaip visuotinės kultūros dalį, o patį literatūros kūrinį mato estetinėje raidoje.

Profesorė pirmą kartą sudariusi išsamiausių estetikos antologiją lietuvių kalba, nubrėžia pagrindinius Vakarų estetikos kontūrus ir jų reikšmę literatūros vertinimui.

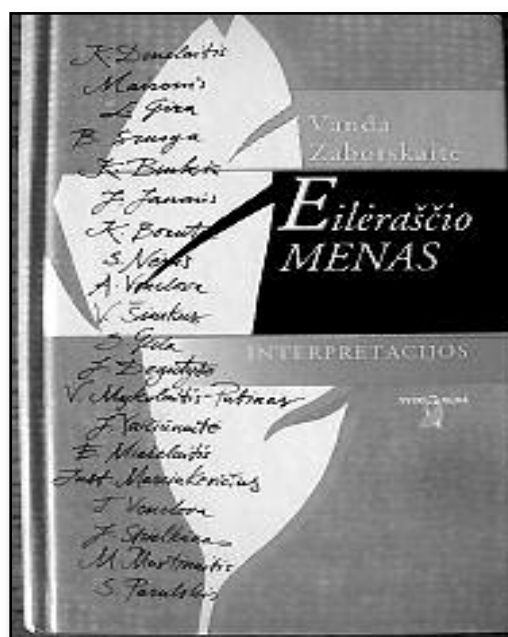
V. Zaborskaitė viena pirmųjų kartu su kitais rašė mokyklų bendrąsias programas, ypač ugdymo turinį: kad būtų derinama Europos kultūrai būdinga racionalumo tradicija ir mokinių tautinės sąmonės, tautinės ištikimybės, pilietiškumo, patriotizmo ugdymas. Puoselėjo išprususią, kultūros pagrindus perėmusią harmoningą krikščionišką asmenybę.

Profesorė viena pirmųjų nepriklausomoje Lietuvoje taikliais vertinimais pristatė užsienio lietuvių rašytojų ir mokslininkų kūrybą: K. Bradūno, J. Švabaitės, V. Alanto, B. Ciplijauskaitės, V. Skrupskelytės darbus.

Iki paskutinių dienų ji išliko pilietiškai aktyvi: rašė aktualius publicistinius straipsnius „Bernardinų“ interneto dienraštyje.

Profesorės knygos bei paskaitos pasižymi tiesos ieškojimo objektyvumu, dėstymo pagrįstumu, aiškumu, minties logiškumu, kultūrinio optimizmu, sudėtingiausių klausimų įtikinamu išnarpliojimu.

Reikšmingi V. Zaborskaitės darbai ir ori bei savarankiška elgsena yra pavyzdys, kad tautinės kultūros tradicija ir krikščioniškųjų vertybių perdavimas nebuvo nutrūkė ir okupuotoje Lietuvoje. □

V. Zaborskaitė. Eilėraščių menas. Interpretacijos. Tyto alba, 2002 m.

J. Lukšos-Daumanto knyga „Partizanai“ vėl primena pasauliui lietuvių tautos tragizmą ir didvyriškumą

VIDMANTAS VITKAUSKAS

Gruodžio 3 d. Kauno įgulos karininkų ramovėje buvo surengtas renginys, kurio metu Kauno visuomenė buvo supažindinta su Juozo Lukšos-Daumanto knygos „Partizanai“ vertimais į švedų, anglų ir vokiečių kalbas. Renginį organizavo Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga bei Kauno rajono Garliavos Juozo Lukšos gimnazija. Renginyje dalyvavo vertėjai Jonas Ohmanas, Laima Vincė Sruoginis ir Markas Roduneris. Knygos vertėjai susirinkusiems pasakojo apie savo apsisprendimą imtis šio darbo, apie dvasinius atradimus ir išgyvenimus verčiant šią knygą. Susirinkusieji galėjo susipažinti su Garliavos Juozo Lukšos gimnazijoje saugomais Juozo Lukšos-Daumanto asmeniniais daiktais, laiškais, nuotraukomis ir apdovanojimais.

Renginį vedė ir apie knygos „Partizanai“ leidimus bei vertimus pasakojo istorikas Vidmantas Vitkauskas. Meninę programą atliko Garliavos Juozo Lukšos gimnazijos merginų vokalinis ansamblis (vad. R. Vaičekonis) ir karo folkloro grupė „Karuzė“ (vad. Rokas Sinkevičius). Renginyje dalyvavo ir pasisakė Lietuvos Respublikos Seimo nariai prof. Arimantas Dumčius bei Vincė Vaidevutė Margevičienė.

Juozas Lukša-Daumantas į Lietuvos laisvės kovų istoriją įėjo kaip vienas žymiausių partizaninio karo organizatorių bei vadų, ypatingą dėmesį skyręs vieningos partizanų vadovybės sudarymui, ryšių su Vakaruose esančiais rezistentais užmezgimui. Jis pirmasis demaskavo išdaviką Juozą Markulį, du kartus prasiveržė į Vakarus ir ten padėjo pamatus kovojančios Lietuvos paramai. Bene didžiausias jo žygdarbis buvo tai, jog jis, žinodamas, kad laisvės kova gimtajame krašte jau katastrofiškai slopsta, iš laisvojo pasaulio grįžo į Lietuvą ir įsijungė į kovojančių bendražygių gretas. Lukša, nors ir buvo ką tik susituokęs ir galėjo rasti būdų kaip pasilikti Vakaruose, išlaikė savo duotą priesaiką Tėvynei ir kovos draugams. Lukša žuvo 1951 m. rugsėjo 4-osios naktį Pabartupio kaime, netoli Pažerų, 9 km nuo Garliavos. Tuo metu jam buvo tik 30 metų. Lukšos gyvenimo ir veiklos pavyzdys įkvėpė ne vieną jaunų žmonių kartą didžiuliu šio kovotojo asmenybe, gerbti ir vertinti jo veiklą, sekti jo pavyzdžiu ir net siekti Lietuvos nepriklausomybės.

Lukša, antrą kartą prasiveržęs pro „geležinę uždangą“, laikinai gyvendamas Vokietijoje bei Prancūzijoje, Vakarų valstybių žvalgybų mokyklose buvo ruošiamas ilgalaikiai pagrindinei veiklai Lietuvoje. Suradęs laiko tarp užsiėmimų ir kitų įsipareigojimų, jis pradėjo rašyti savo prisiminimų knygą apie Lietuvos partizanų kovas.

Knygos „Partizanai už geležinės uždangos“ struktūra mozaikinė: joje aprašomi įvykiai yra tikri ir neišgalvoti. Autoriaus pasakojimas prasideda 1944 m. vasaros įvykiais, kai vokiečių okupaciją pakeitė antroji bolševikų okupacija, ir baigiasi 1948 metų Kalėdomis, kai autorius su draugu iš Vakarų per Lenkiją grįžo į okupuotą Lietuvą tęsti kovos partizanų gretose. Knygoje pateikiami įvykiai ir išgyvenimai sukuria tragišką lietuvių tautos kančių, vilčių ir pastangų panoramą.

Juozo Lukšos-Daumanto knyga „Partizanai už geležinės uždangos“ įeina į mūsų istoriją kaip unikalus šaltinis apie Lietuvos laisvės kovas, kaip vienas iš objektyviausių dokumentų, liudijančių lietuvių tautos nesunitaikymą su okupacija ir troškimą kovoti dėl laisvės bei nepriklausomybės. Knygos vertę didina dar ir tai, jog ji susilaukė net penkių leidimų lietuvių kalba, yra išversta į anglų, švedų bei vokiečių kalbas. Žinomas Lietuvos ir JAV lietuvių visuomenės veikėjas bei rezistentas

Vertėja Laima Sruoginis

Vertėjas Markas Roduneris

dr. Adolfas Damušis, asmeniškai pažinojęs Lukšą, 1980 metais rašė: „Šia savo knyga jis atidengė uždangą ir ryškioje šviesoje parodė heroizmą tų savo kovojančių brolių, kuriuos ramus laisvasis pasaulis bandė pamiršti. Jis žėrėjo meile savo tautai, kovojo ir ieškojo jai laisvės ir teisingumo. Jis parodė, kaip Lietuvos rezistentai savo drąsa ir beatodairišku pasipriešinimu demaskavo okupanto melą. Jis skatino, kad rezistentų nugalima dvasia liktų pavyzdžiu ateities kartoms neatlaidžiai kovoti už savo tautos laisvę ir valstybės savarankiškumą.“

Pirmą kartą šią knygą, pavadintą „Partizanai už uždangos“, 1950 metais išleido Lietuvių katalikų spaudos draugija Čikagoje. Apie partizaninio karo heroiką pratarmėje P. Vytenis (Petras Vilutis) rašė: „Kova, verdanti Lietuvoje, yra kova už žmogaus pagrindines teises ir teisingumą, už tikrą demokratiją, tautos laisvę ir valstybinį nepriklausomumą. Lietuvis kovos kietumas, atžymėtas šios knygos puslapiuose, tegu bus šaukliu visuose pasaulio kampečiuose išsibarsčiusiems broliams ir sesėms nepamiršti savo Tautos reikalų ir visokeriopai remti žūtūbūtinę kovą už Tėvynės Laisvę bei klebenti į vakariečių sąžinę, kad būtų imamasi efektyvių priemonių gelbėti naikinamoms tautoms iš bolševikinės Rusijos vergijos (...)“

Antrasis, papildytas knygos leidimas, knygą pavadinant „Partizanai“, buvo išleistas 1962 m., o trečiasis papildytas ir pataisytas leidimas – 1984-aisiais. Abu kartus knygą išleido „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti Čikagoje ir abi laidas reda-

gavo prof. Juozas Brazaitis. Abu kartus knygos išleistos 500 egzempliorių tiražu, kietais viršeliais. Knygos antrą laidą spaudė „Draugo“, o trečią – Morkūno spaustuvės Čikagoje.

Iševijoje buvę ir veikę Lietuvos rezistencinio judėjimo vadai, suvokdami Lukšos-Daumanto knygos reikšmę ir galimybę jos pagrindu Vakarų valstybėms priminti apie Lietuvos okupaciją, sovietų vykdomą lietuvių tautos genocidą, šią knygą nutarė išversti į anglų kalbą. Labiausiai prie to savo darbu ir lėšomis prisidėjo Vakaruose likusi ir JAV apsigyvenusi Juozo Lukšos našlė dr. Nijolė Bražėnaitė. Pirmą kartą „Partizanai“, angliškai knygą pavadinant „Fighters For Freedom“ („Kovotojai už Lietuvos laisvę“), atpasakomuoju būdu į anglų kalbą buvo išversti ir 1975 m. išleisti JAV. Knygą į anglų kalbą, perpasakodamas jos tekstą, vertė E. J. Harrisonas, buvęs Didžiosios Britanijos vicekonsulas nepriklausomoje Lietuvoje. Knyga buvo išleista 1 000 egzempliorių tiražu. Knygą išleido S. Zobarsko vadovaujama „Manlyand books“ leidykla New York mieste.

Antroji angliška knygos laida (visiškai atitinkanti pirmąjį leidimą) buvo išleista 1988 metais Kanadoje. Knygą išleido Kanados Lietuvių Bendruomenės žmogaus teisių gynimo komitetas Toronto mieste.

Lietuvos Nepriklausomybės priešaušryje, vis drąsiau kalbant apie tragišką Lietuvos rezistencinę praeitį, pokario metais čia vykusį žūtūbūtinį tautos pasipriešinimą okupantams, kilo idėja Lukšos knygą „Partizanai“ išleisti ir Lietuvoje. 1990 metais fondui „Į laisvę“ sutikus, ši knyga fotografuotu būdu buvo išleista 100 tūkst. egzempliorių tiražu. Šį, jau ketvirtą knygos leidimą išleido Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, „Vagos“ leidykla ir bendrovė „Poligrafija“.

Penktas, naujausias knygos „Partizanai“ leidimas lietuvių kalba pasirodė Lietuvoje 2005 metais. Penktojo leidimo pagrindas – trečiasis „Partizanų“ leidimas, kuris gerokai papildytas „Prieduose“ pateikta medžiaga. „Priedus“ sudaro dokumentų, minimų knygoje, rinkinys, biografinė studija bei svarbesni atsiminimai, straipsniai apie J. Lukšą bei jo šeimą. Jų pabaigoje pateikiama išsami Lukšos-Daumanto bei „Partizanų“ bibliografija. Knyga gausiai iliustruota nuotraukomis. Knyga išleista 1 000 egzempliorių tiražu, ją išleido Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga bei Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.

(Tęsinys kitame numeryje)

J. Lukšos knygos „Partizanai“ leidimų paroda.

ARČIO KELIONĖ PRASIDEDA LONDONE

Didžiosios Britanijos leidykla „Agatha Press Ltd.“ lietuvių ir anglų kalbomis išleido Vito Katiliaus knygą „Arčis, policijos šuo K9“ („Archy, hero K9“). Be baimis linksmuolis Arčis – vienas pirmųjų dabartinės lietuvių literatūros vaikams personažų, prabilusių angliškai ir drąsiai pradėjusių kelionę aplink pasaulį.

Knygos autorių Vitą Katilių kalbina Jūratė Svaldenienė

– Anksčiau Jus žinojome kaip žurnalista bei publicista, – ypač iš Sąjūdžio laikų. Tuos virsmo metus menančių, o juo labiau aktyviai juose dalyvavusių atmintyje išliko Jūsų eseistikos knyga „Tyla neturi aidą“, 1988-aisiais įvertinta Lietuvos žurnalistikos aukščiausia premija. Kaip ir vėlesnių metų publicistika tuomet populiariuose „Švyturyje“, „Gimtajame krašte“.

Prieš keletą metų atsigręžėte į grožinę literatūrą. Kas tai: anksčiau ar vėliau prasiveržianti svajonė apie literatūrą ar sąmoningas siekis pereiti į aukštesnę kokybę?

– Na, jeigu būtų taip paprasta: čia buvai nelabai kokybiškas, peršokai ten – jau kokybiškesnis... Man apskritai atrodo nekorektiška ir netgi kvaila priešinti žurnalistiką ir literatūrą, o tuo labiau – laipsniuoti jas pagal lygius. Ne vien todėl, kad raštijos istorijoje apstu pavyzdžių, kai eiliniam laikraščio ar žurnalo numeriui rašyta publicistika pergyvena daugelį į amžinybę taikytų apsakymų ir netgi romanų.

Man labai patinka dar iš dr. Vinco Kudirkos, A. Pietario laikų atkeliausi sąvoka „rašto žmonės“. Talpi ir tiksli. Nes ką berašytum – reportažą ar romaną – sėdies prie to paties tuščio popieriaus lapo.

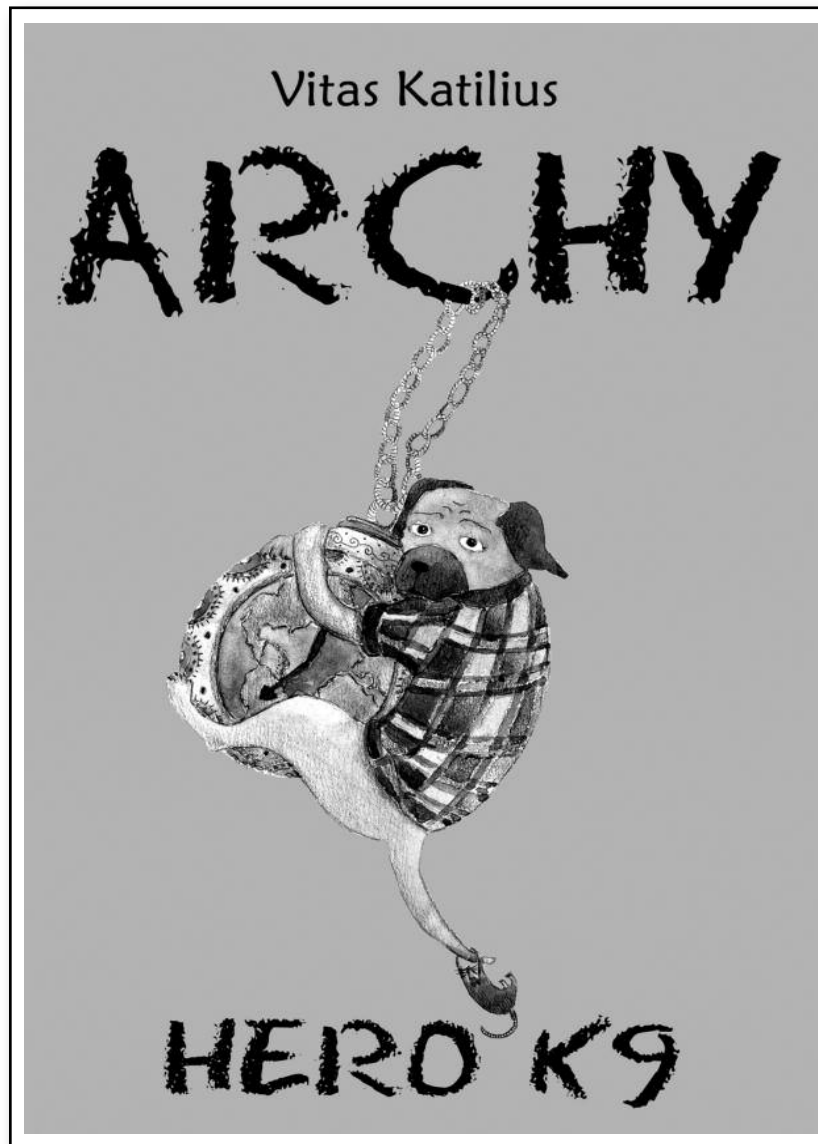
Bet vis dėlto kada nors prasideda. Pradedi jausti fakto pančius. Vis dažniau pagalvoji, jog, neišsipareigodamas realijoms ir nevaržomai konstruodamas savąją, tik tau matomą ir vien tau paklūstančią viziją, galėtum pasakyti daugiau ir įtaigiau. Kol tos, sakytum, pašalaitės mintys neužvaldo ir netampa poreikiu.

Bet juk niekas nesikeičia: tavo darbo lauku lieka tas pats baltas popieriaus lapas. Darai tą patį – tik kitomis priemonėmis.

– O kada pajutote poreikį tokiam realijų nevaržomam rašymui?

– Ko gero, kartu su pirmaisiais straipsniais, apybraižomis. Bet pajautęs, kad čia lyg ir sekasi, kad manoji publicistika sulaukia atgarsio, mintis apie kitokį rašymą nuvydavo lyg įkyrias muses. Juo labiau kad, bėgant metams, gyvenime daugėjo išpareigojimų, tad mesti tai, ką jau turi ir galvotrukčiais nerti į nežinomą atrodydavo baugu. O gal paprasčiausiai buvau jau pražiopsojęs tą gyvenimo tarpsnį, kai žmogus nesveria „už“ – „prieš“, ir be išlygų, visa esybe paklūsta savo vidiniam balsui? Kai nesibaimina priekyje tvyrančios nežinios, o priešingai – išplėtęs akis, užlietas laukimo saldybės, skubinas į ją. Negalvodamas, ką gali prarasti, tikėdamas, kad tik atras. Pavydžiu tokiam, nes jis sulaukia didžiausio atlygio – teisės gyventi savaip.

Bet anas kitokio rašymo poreikis grįždavo vis dažniau. Kol supratau, kad gana nukėlinėti ateičiai, reikia sėsti ir dirbti. O skaitytojų geranoriškai sutikti pirmieji apsakymai buvo ženklas, kad čia galiu kai ką ir padaryti. Šitaip padrasintas, parašiau romaną „Pilnatis palytėti negrižta“ (iš-

leistas 2008 m), knygą vaikams „Žaibo istorijos“ (išleista 2009 m.).

– Ar ši, jau antroji, knyga jauniems skaitytojams bylotų krypties pasirinkimą literatūros erdvėje?

– Norėčiau, kad taip būtų. Nes man vis labiau aiškėja, jog vaikystė ir paauglystė – vienintelis tikras, nesumeluotas žmogaus gyvenimo tarpsnis. Kalbėti žmogui, kalbėti su žmogumi, kurio akyse matai jo sielą, kurio lūpose žodžiai dar turi pirminę savo prasmę yra atgaiva tau pačiam.

– Knygos apie Arčio nuotykius siužetas dinamiškas, kupinas įtampos. Ar siužeto įtampą šįkart lėmė knygos nuotykinis pobūdis, ar visoje savo kūryboje teikiate pirmenybę siužetui?

– Savo paties paauglystėje mėgau knygas – įtraukiančias ir nepaleidžiančias.

Todėl ir vaikiau savąjį policijos šunį Arčį per pusę pasaulio – nuo Atakamos dykumos iki Šiaurės Ašigalio, pakeliui aplankant Afriką, Indiją, Mongoliją, Sibirą ir dargi stabtelint negyvenamoje saloje. Žemynų ir šalių kaita jau savaime buvo dėkinga netikėtiems siužeto posūkiams bei leido pasitelkti įvairių tautų istorinius bei mitologinius personažus: actekų žynius, Kon Tikį, Čingischaną, Gėlę žudikę, Sibiro šamaną.

Įtraukti į nuotykingą Arčio kelionę, kartu su juo nugalėdami „blogiukus“ bei patirdami daug linksmų nuotykių, jaunieji skaitytojai noriau supranta ir tai, ką jiems noriu pasakyti. Neabejoju, kad literatūros kūrinio prabą lemia ne siužetinio

stuburo dominavimas ar jo nebuvimas, o visuma.

– Skaitydamas Arčio istorijas, jauti lengvą ironiją, sarkazmą. Ar tai tik šiai knygai sąmoningai pasirinkta rašymo maniera, ar Jūsų charakterio, bendravimo bruožas?

– Apie save spręsti sunkiausia. Pirmą mintį – prisiminti „Šluotą“, tarybinių laikų satyros ir humoro žurnalą. Juk negali būti, kad tokios pakraipos žurnalo redakcijoje praleisti dvylika metų neišpaustų savo žymės!

Tik nežinau, ar būčiau teisingas. Nes man lig šiol mįslė, kodėl beveik visi tie žmonės, humoreskomis, feljtonais, karikatūromis žarstę juoką bei ironiją, gyvenime vaikščiojo nuolat susirūpinę, netgi griežti (iškart prieš akis iškilo Vytautė Žilinskaitė!). Tik keli iš tuometinių šluotiečių buvo daugmaž vienodi ir gyvenime, ir kūryboje: Jonas Varnas, Vitas Tomkus, Pranas Raščius.

Tad Jūsų pastebėjimai norom nenorom verčia įsižiūrėti į tolimesnę praeitį.

Mes, „sibiriokai“ (tebūnie atleista už nelietuvišką žodį, bet iš gimusiųjų tremtyje kalbos jo niekaip ir niekada neišrausi) tikriausiai su motinos pienu esame gavę nemenką nepatiklumo bei sarkazmo dozę. Iš tėvų, tiesiogiai patyrusių, kaip per vieną naktį gali apsisversti žmogaus gyvenimas, marintų badu, šalčiu ir amžinajame išale laidojusių savo vaikus, atėjo nuojauta apie šio pasaulio vertybių sąlygiškumą, žmogaus būties trapumą ir laikinumą.

Tad ironiškas, neretai ir sarkastiškas požiūris į gyvenimą lydi neatstodamas – kaip bėmėgintum jį nuvyti. Bet ir nemėgini. Nes vis aiškiau jauti, kad toks požiūris padeda gyventi. Neleidžia būti įsiurbiamam visuotinių euforijų, saugo nuo peršamų vylių.

O dalykų bei reiškinių, į kuriuos – kad neapsigautum – privalu pačiam gerai įsižiūrėti, tik daugėja. Emigracija. Ta pati tremtis – tegul ir savanoriška (nors kažin?). Laikraščių puslapių braška, televizorių ekranai tirta nuo nenutrūkstamų tiradų: išsi-vaikščios Lietuva! Užauginti lietuviška duona, šiandien kepam pyragus svetimšaliams!

Retkarčiais prasprūsta ir tiesmukiškesnis: Kas dirbs, jei visi išsilakstys?!

Jau aiškiau. O kitą vakarą, prieš televizijos kameras glostydami Afrikoje nušautų liūtų iškamšas ar šaukštu kabindami juoduosius ikrus, graudens, kad, padidinus minimalią algą šimtu litų, Lietuvos ekonomika iškart subyrės.

Dabar visai aišku.

Būtų jų valia – uždarytų Lietuvėlės sienas aklinai, net plyšelio nepalikdami. Kad žmogeliai lyg tos medinės lėlės ne tik klusniai plūstėtų, bet dar ir dieną naktį bijotų netekti mitalo iš Karabaso Barabaso malonės. Nes žinotų – kitos maitinančios saujos nėra ir nebus.

Tad turėtume tik džiaugtis, jog žmogus nesitaiksto su elgetišku buvimu, netiki, kad tai jo lemtis ir veržiasi iš tokios būsenos. Nejaugi mums dar ne koku nuo lozungų bei šūkių, kurių esmė viena: nuvertinti, nureikšminti konkrečių žmonių gyvenimus?

– Baigdama pokalbį, turėčiau paklausti apie Arčio prototipą. Bet kai knygos herojus šuo, tai...

– Kodėl gi ne? Štai ir dabar, kai rašau atsakymus į Jūsų klausimus, manasis už lango kelis kartus sulėjo. Kaip ir Arčis, jis gražuolis ir labai protingas rotbokseris – rotveilerės ir bokserio mišrūnas. Tiesa, policijos šuns ženklelio kol kas neturi: jaunas dar... □

V. Katiliaus knygas „Arčis, policijos šuo K9“ bei „Archy, hero K9“ galima įsigyti internete adresu Amazon.com

Tautiškumo sampratos tema

Atkelta iš 2 psl.

tijos, bet visur, kur yra lietuvišką darbą dirbančiųjų, lietuvių tautos dvasią praturtinančiųjų ir dėl jos gerovės kovojančių žmonių. Kitaip sakant, lietuvių tautos pagrindu laikykime ne rasę, kalbą ar žemę, bet mūsų bendrą ryžtą būti lietuviais.”

Tai labai svarūs žodžiai, labai priešingi girniškoms tradicionalistų idėjoms. Mano nuomone, šiuo metu būtina surasti „aukso vidurį“, kad iševija pajėgtų išlaikyti savo gyvybingumą. Taip pat reikia atkreipti dėmesį į trečiąją emigracijos bangą, jos santykius su antrabangiais ir jų palikuonimis, kad nepasikartotų praeityje įvykę nesutarimai tarp naujųjų ir senųjų iševijų. Šį kartą susidūrimas yra ne tarp iš dalies jau nutautėjusių ir tautiškai angažuotų, intelektualių dipukų, bet tarp lietuvių per 50 metų išlaikiusių brandaus amžiaus iševijų bei jų vis mažiau lietuviškai kalbančių vaikų ir naujų emigrantų, išaugusių kitoje sistemoje, gerai mokančių lietuvių kalbą, bet branginančių skirtingas gyvenimo vertybes.

1944 metais iš Lietuvos į Vakarus pasitraukė apie 60 tūkst. Lietuvos gyventojų. Šiuo metu yra manoma, kad po Nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais iš Lietuvos į užsienį emigravo daugiau nei 500 tūkstančių gyventojų. Tai didžiulė jėga, galinti pagyventi iševiją, bet kuri dar neatskleidė savo

potencialo. Mano nuomone, kalbant apie kitą šimtą metų, ateitininkų laukia įvairiapusė veikla, kuri Lietuvos ir iševijos ateitininkams bus artima, bet kartu ir skirtinga. Reikia atsizvelgti į tą faktą, kad dabar visuomenės dvasia tiek Lietuvoje, tiek ir Vakaruose labiau pasaulietiška. Todėl tiek čia, iševijoje, tiek Lietuvoje pagrindinis uždavinys yra darbas liaudyje, kad patrauktume kuo daugiau žmonių į ateitininkų gretas su tikslu pakelti jų dvasinę kultūrą, visą atnaujinant Kristuje.

Lietuvos ateitininkams, kaip buvo minėta, reikia pasidaryti žinomesniems visuomenėje, atlikti darbus, kurie būtų pastebėti. Vakar buvo paminėti konkretūs darbai, pavyzdžiui, Šv. Jonų bažnyčios atgavimas. Tačiau ar ne laikas, stovint ant kito šimtmečio slenkščio, pagalvoti, kas atsitiks su kalba ir kultūra Lietuvoje, kai Europa taip sparčiai žengia politinės, ekonominės ir socialinės integracijos kryptimi. Tokie terminai kaip nacionalizmas, patriotizmas, šovinizmas kosmopolitinėje visuomenėje yra nepageidaujami ir nepriimtini. Nenustebčiau, kad po kelių dešimčių metų lietuvičiai kalbės vien angliškai ar pusiau angliškai, nes to reikalaus jų darbas; ir gal tik iš video įrašų bus susipažinę su tautinėmis dainomis, šokiais, tradicijomis...

Mano nuomone, iševijos ateitininkų uždaviniai skiriasi nuo Lietuvos ateitininkų uždavinių.

Nagrinėti ir skiepyti jaunučiams ateitininkų principus pakanka, bet visiems vyresniesiems ateitininkams reikėtų imtis konkrečios veiklos. Išlaikyti kalbą ir kultūrą svetimtaučių aplinkoje yra labai sunku. Galima surasti konkrečių veiklos krypčių, kurias ateitininkai galėtų atlikti. Paprastas konkretus darbas – bendrauti tarpusavyje lietuviškai. Dar sudėtingiau, kai jaunoji iševijoje gimusi karta (aš kalbu apie dipukų ir trečiabangių vaikus) nebesupranta visų žodžių ir sakinių prasmės, nes jų lietuvių kalba yra išlavinta „virtuvės lygiu“. O ką ir bekalbėti apie ateitininkus iš mišrių šeimų... Dauguma tokių nugrimzta svetimtaučių jūroje. Tokia aktyvi ir veikli Dainės Quinn šeima – tikrai išimtis. Todėl ar ne laikas kalbėti apie kitomis kalbomis pristatytą ateitininkijos sąjūdį, priklausomai nuo to, kokiose šalyse gyvena iševiai? Galbūt toji kita kalba kalbanti ateitininkų dalis išvestų lietuvišką ateitininkiją į viso pasaulio katalikų pasauliečių judėjimų gretas? Bet vėl iškilus tas pats girniškas klausimas: „Ar lietuviškai nekalbantis žmogus gali būti tikru lietuviu?“ Tai priklausys ir nuo Lietuvos ateitininkų, ar jie priims nutautėjusią ir lietuviškai nekalbančią iševijos dalį į savo gretas. Tai parodys laikas. □

Remigijus Satkauskas baigė Kauno medicinos universitetą, įgydamas akušerio-ginekologo specialybę. Tapo šeimos gydytoju. Iš Lietuvos persikėlė į Kanadą, vėliau – į JAV. 2004 m. įkūrė Regionalinį šeimos sveikatos centrą. 2002 m. įstojo į Ateitininkų sėdraugių sąjungą.

Išsaugoti kultūrinį palikimą ir jį paviešinti

Atkelta iš 4 psl.

turimą laišką (dažniausiai iš pokario laikotarpio) ir jiems nusiųstume elektroninę kopiją.

Kitas pavyzdys – internete įtalpintas smulkus A. Mažiulio archyvo aprašymas. Neseniai gavome laiškutį, kad VDU 90-sioms metinėms norima sukaupti arhivinę medžiagą apie prof. inž. Gravrogką. Internetinė medžiaga leido žinoti, kad Mažiulio archyve apie jį gali būti reikalingos medžiagos.

Į visus tokius prašymus mes stengiamės atsakyti kiek galima greičiau. Tai iš dalies ir įprasmina archyvų egzistavimą. Pradėjome skaitmeninti kun. Stasio Ylos Štuthofe rašytus rankraščius ir talpinti juos internete. Naudojame „Word“ programą ir pdf formatu įtalpiname į tinklalapį http://www.lkma.org/alka_archyvai.htm. Lietuviai visame pasaulyje dabar gali skaityti šiuos kun. S. Ylos rankraščius.

Norėtusi visus archyvus vienokiu ar kitokiu būdu skaitmeninti ir taip juos išsaugoti bei paviešinti. Tačiau šiuo metu galime tai daryti tik su tais, kurie turi ypatingą reikšmę ir kuriems gresia pavojus išblukti (S. Ylos rankraščio kai kurios vietos jau sunkiai išskaitomos dėl rašalo išblukimo).

Viešindami muziejų, vaizdinį palikimą (rankdarbius, nuotraukas, paveikslus) pradėjome fotografuoti ir nuotraukas įtalpinti tinklalapyje. Gal ateity suorganizuosime meno ar senų nuotraukų parodas, su kuriomis gastroliuosime po JAV, bet pirmasis rūpestis yra jų išlaikymas – tuo tarpu reikės tenkintis kuklesniu viešiniu internete.

Garsinį palikimą (plokštelėse, magnetinėse juostose) taip pat norime viešinti, ypač senąsias radijo programas. Tam tikslui reikia sukurti kompiuterinius įrašus ir juos įtalpinti tinklalapyje. Šis darbas dar nepradėtas, nors kalbamės su buvusiu „Laisvės varpo“ vadovu Aidu Kupčinsku apie galimybę tai padaryti.

Bibliotekos viešinimas. Turime daugiau negu 30 000 knygų, bet tinklalapyje įrašytos tik 1 200. Dar nesame radę tinkamos kompiuterinės programos, kuri priimtų lietuvišką šriftą. Šioje srityje konsultuojamės su bibliotekininke Dale Lukiene. Tinklalapyje įtalpinome turimų senų ir retų knygų, kalendorių ir periodikos sąrašus naudojant „Word“ programą. Turime 1909–1957 m. „Draugo“ mikrofilmus. Neseniai Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanikos skyriaus vedėja paprašė panaudoti mikrofilmus elektroni-

nio paveldo projektui – norima visus „Draugo“ numerius įtalpinti internete. R. Girnius, skrisdamas į Lietuvą, nusivežė ir mikrofilmus, paskolino bibliotekai, o grįždamas parsivežė į ALKĄ. Mums itin svarbu, kad turima medžiaga būtų prieinama reikšmingiems užmojams.

Stengiamės iškelti turimą palikimą ir lietuviškoje iševijos spaudoje – parašome pranešimus apie tyrinėjimus, kurie vyksta ALKA'oje. Pvz., praėjusią vasarą ALKA'oje tyrimus darė VPU profesorė Žydrone Kolevinskienė ir VDU Istorijos katedros doktorantė Kristina Ūsaitė. Visuomenei svarbu žinoti, kad archyvai, turintys didelę istorinę reikšmę, yra mokslininkų naudojami.

– Daug dokumentų, ypač archyvų, ALKA'oje kol kas yra nesutvarkyti, vadinasi, sunkiai pasiekiami tyrinėtojams, mokslininkams. Dažniausiai iš Lietuvos atvykęs vienas ar kitas tyrinėtojas savanoriškai sutvarkydavo savo srities archyvo dalį. Kaip ketinate dokumentus atrinkti, aprašyti, kataloguoti? Ar šiam darbui planuojate samdyti kvalifikuotų specialistų?

– Archyvus tvarkome pagal internete paskelbtas taisykles. Taisyklių laikomės nuosekliai. Su archyvais leidžiame dirbti tik kvalifikuotiems žmonėms – nebūtinai specialistams archyvarams, bet archyvo turimos medžiagos žinovams, kurie susipažinę su mūsų priimtomis archyvavimo taisyklėmis. Kol kas neplanuojame samdyti kvalifikuotų specialistų.

Taip, turime daug nesutvarkytų archyvų, kuriuos reikia peržiūrėti, atrinkti, suorganizuoti ir aprašyti. Daugmaž visi archyvai įrašyti į sąrašą tinklalapyje (žr. http://www.lkma.org/alka_archyvai.htm; spausk tekstą „spauskit čia, jei norit pamatyti pilną archyvų sąrašą“). Laukiame, kad mokslininkai susidomėtų turima medžiaga ir pasiūlytų tyrinėjant archyvą jį sutvarkyti bei aprašyti. Kai archyvas bus sutvarkytas, jo smulkus aprašas atsiras tinklalapyje.

– Šiais metais JAV lietuvių kultūrinio palikimo išsaugojimu pradėjo rūpintis JAV LB Krašto valdybos komitetas archyvų reikalams (pirmininkė – Dalė Lukienė). Kaip šis Komitetas padeda kaupti dokumentus, išlaikyti ir tvarkyti ALKĄ?

– Dalė Lukienė yra LKMA sekretorė ir kartu ALKA'os vadovybės narė. Ji man yra nusakiusi Archyvų komiteto rūpesčius ir aš tikiuosi, kad ALKA, kaip vienas pagrindinių JAV lietuvių kultūros archyvų, susilauks paramos, kai ji bus prieinama. Tuo tarpu pasikliaujame mūsų rėmėjų aukomis – jie yra privatūs asmenys ir esame dėkingi, kad tiek daug žmonių supranta archyvų svarbą bei sutinka juos remti.

– Ar planuojama ALKĄ pervežti į Lietuvą, kad archyvai būtų labiau prieinami tyrinėtojams ir visiems besidomintiems?

– Ne tik nėra planuojama, bet ir nėra galvojama ar net svajojama (nors prisipažįstu, darbams užvirtus ant galvos, tokia svajonė yra švystelėjusi mano galvoje). Mes stengsimės viską daryti, kad archyvai būtų tyrinėtojams prieinami.

Dar turėčiau paminėti, kad dalį ALKA'os muziejaus eksponatų sutikome nusiųsti į Lietuvą, kad jie būtų prieinami ten gyvenantiems lietuviams. Lietuvos nacionalinis muziejus žada atkurti 1939-ųjų metų Pasaulinės parodos Niujorke Lietuvos Respublikos parodą. Tai tragiškos ironijos persunktas laikotarpis – J. Ribbentropui ir V. Molotovui besitariant dėl Lietuvos užėmimo, Lietuva pasauliui stengiasi parodyti, kiek per savo 20 nepriklausomybės metų yra padariusi.

Daug tos parodos eksponatų yra ALKA'oje – A. Galdiko, Adomo Smetonos ir P. Kalpoko milžiniški muralai, M. Dobužinskio ir V. Kašubos plakatai bei trys skulptūros, Roberto Antinio skulptūra, kraitinės skrynios, kultūvė, įvairūs ekonominiai duomenys ir pan. Muziejaus vadovybei eksponatus sutikome paskolinti šios parodos atkūrimo proga.

Manau, kad šiais interneto klestėjimo laikais gal galėsime sugalvoti, kaip archyvus padaryti prieinamus visiems pasaulyje.

Ačiū už atsakymus.

Parengė G. M.